

הרב ישראל מאיר לאו

הרב הראשי לישראל

חובת עליה לרגל

ראשי פרקים

עליה לרגל כמצוה התלויה בארץ - וחיובה בזמן הזה

מקור המחלוקת

הוכחות לגדר החיוב

ביאור סיבת הפטור

דעת הרמב"ם

ביאור דעת הרמב"ם

דעת הירושלמי

פסק הנודע ביהודה וראיות לדינו

החיוב מדין השמחה ומדין המורא

עליה לרגל כמצוה התלויה בארץ - וחיובה בזמן הזה

"שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ד' אלקי ישראל, כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלוקיך שלוש פעמים בשנה" (שמות ל"ד כג). נחלקו המפרשים בגדר מצוה זו. ישנם האומרים כי מצוה זו היא מן המצוות התלויות בארץ ובקיומה מתחייב רק מי שגר בארץ ישראל. לעומת זאת ישנם הסוברים שזו מצוה ככל המצוות ואין חיובה תלוי בדירה בארץ.

מקור המחלוקת הוא בביאור הפסוק "ולא יחמוד איש את ארצך" (שם כד). בעל ה"שאלת יעבץ" (ח"א סי' קכ"ז) סובר שהדגש במילת "ארצך" הוא, שהחיוב לעלות לרגל הוא למי שיש לו קרקע בכל מקום ולא דוקא בארץ ישראל, ואם היתה הכוונה לקרקע בארץ ישראל דוקא, היתה התורה מדגישה "ארץ זבת חלב ודבש" כמו במצוות הביכורים שם מפרשת התורה "ארץ זבת חלב ודבש". לפי דבריו יש לעיין אם נתקימה מצוות עליה לרגל במדבר ששם לא היתה קרקע לאף אחד.

הרב יעקב צבי מקעלנבורג בעל ה"כתב והקבלה" (שמות ל"ד ב) סובר שהדגש "בארצך" הוא, שרק מי שיש לו קרקע בארץ ישראל מחויב לעלות לרגל והדגש במילת "ארצך" הוא, ארץ המיוחדת לך מן השמים. ועי"ש שתלה דין זה בחיוב נשים בברכת המזון אם חיובה מדאורייתא או מדרבנן.

במחלוקת זו נחלקו גם האחרונים בפירוש דברי התוספות בפסחים (דף ג' ע"ב ד"ה מאליה) שהקשו על ר' יהודה בן בתירא מדוע הוא לא עלה לרגל, ותירצו: "י"ל שלא היה לו קרקע, או זקן היה שלא יכול להלך ברגליו א"נ נציבין חוץ לארץ היא" והקשה ה"משנה למלך" (ריש הל' קרבן פסח) על תירוץ התוס' מנלן שמי שנמצא בחו"ל פטור מן העליה לרגל? משמע מדבריו שהתוס' תירץ ג' תירוצים שונים. א. שלא היתה לו קרקע ב. שהיה זקן ג. הוא היה בחו"ל, ועל זה הקשה מה הועיל היותו בחו"ל לפטרו מן העליה? אך "הקהלת יעקב" (לר"י מקרלין) ו"המרכבת המשנה" פירשו שבתחילה תירץ התוס' בכלליות שלא היתה לו קרקע ואח"כ פירש התוס' שאפי' היתה לו קרקע בחו"ל אין זה מועיל מפני שהקרקע בחו"ל לא נחשב קרקע לענין עליה לרגל, שהרי אינה נכללת בגדר "ארצך". (ויש להוסיף שהנצי"ב בחידושיו לפסחים ציין את הגמ' בערכין דף כ"ט ע"ב שקרקע בחו"ל כמטלטלי דמיו. א"כ גם כאן חולקים האחרונים, האם מי שאין לו קרקע בארץ ישראל מחויב לעלות לרגל או לא. לפי "המשנה למלך", אין זו מצוה התלויה בארץ ואף בן חו"ל חייב לעלות לרגל, ולפי יתר האחרונים משמע שזו מצוה התלויה בארץ ומי שיש לו קרקע בחו"ל ולא בארץ אינו מחויב לעלות לרגל.

מקור המחלוקת

מקור החילוק בין האחרונים הוא בגמ' בפסחים דף ח' ע"ב: אמר רב אמי מי שיש לו קרקע חייב לעלות לרגל ומי שאין לו קרקע אינו חייב לעלות לרגל. וכן בירושלמי פאה פ"ג ה"ז בשם ר' יוסי בשם ר' יוחנן, שמי שאין לו קרקע פטור מן הראיה. משמע מדבריהם שהפטור הוא לא על הקרקע אלא על בעליה, כלומר האיש הוא הפטור לעלות לרגל ואין זה חסרון בקרקע וא"כ משמע שאין זו מצוה התלויה בארץ אלא מצוה שהיא חובת הגוף, וכבר חילקה הגמ' בקידושין דף ל"ז ע"ב בין מצוה שהיא חובת הגוף לבין מצוה שהיא חובת הקרקע, שהיא הנחשבת לתלויה בארץ וא"כ מעיקר הדין, העליה לרגל מחויבת גם על מי שגר בחו"ל אלא שיש לו חסרון צדדי והוא שאין לו קרקע בא"י ואז הוא ממועט מן הפסוק "בארצך".

ואף שיש להקשות על זה שהרי התוס' (בשבת דף ק"י ע"ב ד"ה תלמוד ובב"מ דף ק"א ע"ב ד"ה כל) כתבו שבמצוה שהיא חובת הגוף אין דורשים "בארצך" למיעוטי חו"ל ולכן לא ממעטים מעושה שכר שכיר למיעוטי חו"ל כמו בביכורים שכן ממעטים, ואם עליה לרגל אינה מצות הקרקע אלא מצות הגוף מנלן למיעוטי חו"ל? אפשר אולי לתרץ שבאמת לא לומדים מן המילה "ארצך" למיעוטי חו"ל אלא ממשמעות הפסוק המדבר על ארץ ישראל שהרי מדובר שם על הורשת הארץ והרחבת גבולותיה ועל זה מדבר הפסוק ואומר את דין העליה לרגל וממשמעות הפסוק, משמע שחובת העליה לרגל הוא רק מארץ ישראל.

הזכחות לגדר החיוב

לפי דברינו אלה תתורץ קושית ה"קהלת יעקב" (מקרליון) על המשנה במסכת פאה פ"ג האומרת שקרקע כלשהו חייבת בפאה ובביכורים ולא מוזכרת מצות הראיה (העליה לרגל) והוא הקשה שמשמע ממשנה זו שמצוה זו אינה תלויה בארץ ודלא כפירושו בתוס' בפסחים (לעיל). ולפי דברינו אה"נ, אין זו מצוה בקרקע אלא בגוף ולכן אין לומר שקרקע כלשהו חייבת בראיון אלא, שמי שיש לו קרקע הוא חייב לעלות.

עוד מיושבת קושית ה"אור חדש" בפסחים (שם) איך יכולים לויים לומר בוידוי מעשר "על האדמה אשר נתת לי" הרי הם לא ירשו את הארץ. ותיירץ שיש להם ערי מגרש וה"ה בקרבן פסח ובראיה. ולדברינו לא צריך להגיע לזה, שהרי מצות הראיה אינה חובת הקרקע, אלא חובת הגוף וכל השייכות לקרקע היא שישנה הבטחה שלא יחמוד איש את ארצך וכיון שללויים אין חשש זה מפני שה' הוא נחלתם, לכן גם לויים עולים לרגל אף ללא סברת ערי מגרש.

וכן מיושבת קושית ה"טורי אבן" (ריש חגיגה) איך עשו בני ישראל את הפסח במדבר הרי לא היתה להם קרקע וכו' אמין? ולדברינו אתי שפיר שהרי הפסוק אינו מיעוט לפטור את מי שאין לו קרקע, אלא שמי שאין לו קרקע אי אפשר שיחמדו את ארצו, ובמדבר, שלאף אחד לא היתה קרקע, אין חשש חימוד והמיעוט לא שייך. (ובלא"ה יש לדון אם חלה מצות העליה לרגל במדבר, שהביא הגר"מ זמבא הי"ד דלשיטת רש"י והרמב"ן לא היתה מצות עליה לרגל במדבר. ועי"ש ברמב"ן דברים י"ב ח ובהגהת הרב חיים דב שעוועל וכן "בכלי חמדה" שם וב"תכלת מדרכי" לר' מרדכי גימפל מרוז'ינאי ועוד).

והנה הוכיח ה"שאילת יעב"ץ את דבריו שהעליה לרגל אינה מצוה התלויה בארץ. שהרי לכל אחד מבני ישראל יש ד' אמות בארץ ישראל ואיך יתכן לפטור מי שאינו גר עכשיו בארץ? ולכאורה לא קשה, שהרי אם אנו לומדים את פטור בן חו"ל ממצות העליה מן הפסוק "ולא יחמוד איש את ארצו" בוודאי שאם אינו גר עכשיו בארץ אין כאן חיוב לעלות שהרי אין חשש חימוד, ויותר מזה הוסיף "הקרן אורה" (הוריות ג') שמי שאינו גר עכשיו בארץ אף שיש לו קרקע בארץ, אם אינו גר בה פטור מן העליה כדר' אמי שהרי אין חשש שיחמדו את ארצו.

וה"טורי אבן" (חגיגה ב') הקשה מדוע לנו פסוק לפטור עבד מן הראיה הרי אין לו קרקע ואם אין לו קרקע הוא פטור ממילא, לפי ר' אמי. ואפשר לתרץ שכיון שהוקש עבד לאשה ואשה עולה לרגל הו"א שיתחייב גם העבד קמ"ל הפסוק שפטור, אך אין מכאן ראיה כנגד ר' אמי.

והמהר"ץ חיות בחידושיו לגיטין (ב). הקשה איך יתכן שמי שגר בחו"ל פטור מן העליה לרגל הרי הירושלמי בפאה מספר על שני אחים שעלו לרגל מאשקלון ונעשה להם נס ולא נכנסו שכניהם לביתם כל זמן הנסיעה והרי אשקלון היא בחו"ל, ולכאורה לדברינו, שאין זו מצוה התלויה בארץ אלא חובת הגוף, א"כ פטור חו"ל אינו תלוי בשם ארץ ישראל לענין תרו"מ, אלא ארץ ישראל כוללת את כל השטח שבתוכה אף אם לא נתקדשה ע"י עולי בבל וא"כ אשקלון שנכבשה ע"י יהושע בשם ארץ ישראל נקראת, ומחויבים לעלות ממנה לרגל. ועוד אפשר לומר ע"פ הירושלמי בשביעית (פ"ז ה"א) שאומר שנמנו על אשקלון לפוטרה מן המעשר וחילק שם ה"פני משה" שהיו ב' אשקלון וא"כ האחים עלו מאשקלון הישראלית. ואך תימה שתוס' בגיטין לא מזכיר את הירושלמי. ועוד דה"כסף משנה" בפ"א מהל' תרומות ה"ט כתב דאשקלון חציה א"י וחציה חו"ל כעכו.

ונראה להביא ראיה, שחיוב העליה לרגל הוא רק מארץ ישראל מן הגמ' בגיטין (ד'): האומרת, שלא צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם אם השליח מביא גט ממדינה למדינה בארץ ישראל כיון ששכיחי עולי רגלים, ואילו המביא גט מחו"ל צריך לומר בפ"נ ובפ"נ ומשמע שמחו"ל אין עולי רגלים.

ועוד יש לדקדק מן הגמ' בעירובין (כ"א. וברש"י שם) האומרת שאין עושים פסי ביראות (גדר לביראות) בחו"ל אלא רק בארץ, מפני בהמת עולי הרגלים ומשמע שרק בארץ שייד לתקן משום בהמת עולי רגלים.

וכן יש להוכיח מן הגמ' בבכורות (נ"ז:) האומרת שעושים שלוש פעמים בשנה גורן למעשר בהמה ומפרשת שם הגמ' כדי שבינתיים יוכל לקחת בהמה לעליה לרגל

לשחיטה או לאכילה, ולכאורה אם עולים לרגל מחו"ל היתה הגמ' צריכה לפרש זמן גם לבהמת חו"ל שהרי גם בחו"ל נוהג מעשר בהמה.

ועוד יש להוכיח מהמשנה (תענית י.) האומרת שאין מבקשים על המטר עד ז' מרחשון כדי שיחזור אחרון שבישראל לנהר פרת מן העליה לרגל ולכאורה אם עולים לרגל מחו"ל צריכים להמתין עוד ימים מספר עד שיגיעו כולם לבתיהם. אלא שאפשר לדחות, שבאמת עלו לרגל מחו"ל ובחו"ל שאלו על המטר אחרי שישים יום, אלא שאחרי ט"ו הספיקו לצאת מארץ ישראל לכיוון בתיהם ואז כבר לא מפריעים להם הגשמים.

ביאור סיבת הפטור

אך עדיין צריך לברר מנלן שמי שדר בחו"ל פטור מן הראיה, בשלמא לפי האחרונים המסבירים בתוס' בפסחים, שפטור חו"ל הוא, מפני שאין לו קרקע אם לומדים מן הפסוק "לא יחמוד איש את ארצך", אלא "משנה למלך" שלומד שאלו שני פטורים נפרדים מנלן שבן חו"ל פטור מן הראיה.

והנה כתב ה"צל"ח" בתוס' בפסחים (ג:) שר' יהודה בן בתירא לא עלה, מפני שהיה בדרך רחוקה וכמו שפטור מקרבן פסח כן פטור מן הראיה, וכן כתב ה"שאלת יעב"ץ" והביא ראיה מרש"י בפסחים (ע:) שכתב שבן דורתאי ובנו לא עלו לרגל, כיון שישבו בדרום והיו רחוקים מירושלים. וכן כתב בהגהות ר"ש ורטהימר לחתם סופר על הש"ס, שפטור חו"ל הוא מפני שאינו יכול לעלות ברגליו כי אם בסוסים, והתורה לא חייבה לבוא ממרחק. אלא שלא משמע כל כך מתוס' שזו סיבת הפטור דתוס' סתם וכתב שנציבין היא בחו"ל ולא חש לבאר שהיא רחוקה. וגם עצם הפטור צ"ע מנלן שצריך לילך רק ברגלים ועיין בשו"ת מהר"ץ חיות סי' ז' ובשו"ת אגרות משה או"ח בחלק קדשים סי' כ"א מש"כ בזה) וא"כ מנלן שבני חו"ל פטורים מן הראיה?

סיבה נוספת לפטור חו"ל אפשר לומר ע"פ התוס' בחגיגה (כ"ה.) שהקשה שם בד"ה "שרצועה" איך עולים לרגל מהגליל הא רצועת כותים מפסיקה וצריך להזות ולהטהר, וביאר ה"טורי אבן" את קושייתו שהקשה רק על עולי הרגלים של שבועות, מפני שבפסח ובסוכות מגיעים לזמן מספיק לטהרה ואילו שבועות זהו יום אחד ומשמע מתוס' שאין חיוב לעלות מוקדם ולהטהר, אלא ודאי אין חיוב להקדים וא"כ גם בני חו"ל שטמאים, מפני שגזרו על גושה ועל אוירה, פטורים לעלות לרגל מפני טומאתם. (ועפ"ז מיושבת קושית המהרי"ץ חיות דלעיל מב' אחים מאשקלון די"ל שהם עלו קודם הגזירה). ועיין עוד ב"מנחת חינוך" ומצוה ה' ובשו"ת "אבני נזר" (או"ח סי' של"ו) וב"מקראי קודש" (פסח סי' ו').

דעת הרמב"ם

והנה תמהו רבים על הרמב"ם שלא פסק כר' אמי, שמי שאין לו קרקע אינו עולה לרגל וכתב ה"מראה פנים" על הירושלמי, שרב חולק על ר' אמי מפני שהוא לומד את הפסוק "ולא יחמוד איש" לענין אחר. וכן פסק המאירי בפסחים [כרב] (ח'): ובחגיגה (ב') על ר' אמי: ורוב הפוסקים לא הביאוהו. (ועיין עוד בצ"ח שם, בנוב"י תנינא או"ח סי' צ"ד, בשאלת יעב"ץ ח"א סי' ככ"ה, בחת"ס או"ח סי' ככ"ד, ב"קהלת יעקב" פסחים ח': בכתב והקבלה שמות ל"ד ד, במרומי שדה ריש חגיגה, במהר"ץ חיות סי' י"ח ובשד"ח כללים מערכת הריש כלל מ"ה ב"תורה תמימה" שמות שם ועוד).

ונראה לפרש דלהרמב"ם אין מצות עליה לרגל בפני עצמה אלא, שצריך להביא קרבן חגיגה בעת עליתו, שהרי פסק הרמב"ם בריש הל' חגיגה: ומי שבא לעזרה ולא הביא עולה, לא דיו שלא עשה מצות עשה, אלא עובר על לא תעשה שנא' "ולא יראו פני ריקם". והקשו ע"ז הרי הרמב"ם סובר שכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד - מהני ומדוע לא יוכל לקיים את העשה ע"י שבא לעזרה אף בלא קרבן. וביארו האחרונים בדעת הרמב"ם, שראית פנים בלא קרבן לא נחשבת ראייה כלל, מפני שדין הראיה הוא לבוא עם קרבן, ולכן אם לא בא עם קרבן ביטל את העשה בנוסף ללאו שעבר. ובאמת לא מצינו מצות עליה, לרגל אלא בפרשת "כי תשא" וביתר המקומות שבתורה מוזכרים הראיה והחגיגה שהם חיובי קרבן. ולכן הרמב"ם לא פוסק כר' אמי, מפני שאין מצוה של עליה לרגל נלמדת מן הפסוק הזה של דינו של ר' אמי. ואו אם לומדים את הפסוק חו"ל מדין טומאה או ריחוק מקום גם כאן א"א לעלות לרגל ולכן השמיט הרמב"ם את דינו של ר' אמי. ואת הפסוק של "ולא יחמוד איש" יפרש הרמב"ם כהבטחה, שמבטיח ה' לעמו שאם אדם עולה לקיים את חובתו במקדש ותהיה לו קרקע בביתו מבטיחה לו התורה שמירה והגנה על ביתו.

הבאנו את דברי הרמב"ם פ"א מהל' חגיגה ה"א שפסק: הראיה האמורה בתורה היא, שנראה פניו בעזרה ביו"ט הראשון של חג ויביא עימו קרבן עולה וכו'. וכן כתב ה"חינוך" במצוה תפ"ט: ומחויב ראייה זו, שיקריב שם קרבן עולה. וכן כתב ה"סמ"ע, שם. הרי שלשיתם מצות העליה לרגל הוא שיעלה לירושלים עם קרבן, וללא קרבן אינו מקיים את המצוה.

הגמ' בחגיגה דף ב'. אומרת "הכל חייבים בראיה". ופי' רש"י שצריך להתראות בעזרה ברגל, והקשה תוס' הרי כתוב בהמשך: בית שמאי אומרים הראיה שתי כסף, ומשמע שהכונה היא לקרבן, שראיה פירושה עם קרבן, ועוד דהירושלמי כתב שמה שכתוב

במשנה, שחש"ו פטורים מן הראיה הכונה היא לקרבן אך ראית פנים בעזרה חייבים כמו בהקהל: האנשים נשים וטף. ועיי"ש מה שהקשה עוד.

ואפשר לאמר שרש"י סובר כהרמב"ם, שראיה בבית המקדש משמעה ראיה עם קרבן ואם לא הביא קרבן, לא קיים את מצות העליה לרגל. וא"כ מיושבות קושיות התוס' על רש"י, ותוס' עצמו שהקשה אולי ס"ל כהירושלמי, דתוס' מתרץ מכח קושיות אלו שבמשנה מדובר בקרבן ועזרה עיי"ש וא"כ משמע דהתוס' כהירושלמי.

והנה בירושלמי שהביא תוס' כתוב: מתניתין בראית קרבן, אבל בראית פנים אפ' קטן ראה. ויתר על כן, בתוס' מוסיף על הירושלמי "אבל בראית פנים בעזרה". ומשמע במפורש, שמדובר במצות הראיה וישנם החייבים במצות הראיה שאינם חייבים במצות הקרבן ואלו ב' דינים נפרדים, ואילו להבבלי ולהרמב"ם זהו דין אחד של ראיה שצריך להראות עם קרבן, כך למד ה"טורי אבן" בריש חגיגה, ועיי"ש עוד.

ביאור דעת הרמב"ם

ובביאור דעת הרמב"ם שתולה את מצות הראיה במצות הקרבן, כתב ה"שפת אמת" בריש מס' חגיגה, שכיון שישנה מצות הקרבת קרבן ואם הוא יבוא ולא יקריב קרבן, הרי שקיים מצות עליה לרגל ביחד עם עבירות "ולא יראו פני ריקם" ועבירה זו אינה יכולה להיות מצוה ולכן מי שפטור מקרבן אינו עובר עבירה בבואו בלי קרבן ומקיים מצוה אף בלא קרבן. והקשה עליו ה"אפיקי מים" (ח"א ס"ב) דלא מובן הסברו, שהרי שמענו על דין מצוה הבאה בעבירה שאינו מצוה וכאן זו עבירה שבאה עם מצוה וזה לא שמענו, שהמצוה לא תחשב מצוה. ועוד יש לדקדק בלשון הרמב"ם שכתב "לא דיו שלא עשה מ"ע אלא עובר גם על ל"ת" ומבואר שהעשה מתבטל אף ללא הלאו וצ"ע.

לכן, צריך להסביר בפשטות כפי שהבינו כל האחרונים בדבריו של הרמב"ם, שזו מצוה אחת והיא שיבוא להקריב קרבן ואם בא ללא קרבן לא קיים את המצוה ולשיטתו ברור שאין מצות העליה לרגל נוהגת בזמן, הזה שהרי א"א להקריב קרבן. וכן משמע מלשון הרמב"ם בפ"א מהל' ביה"ב ה"א: "מ"ע לעשות בית לה', מוכן להיות מקריבים בו קרבנות וחוגגים אליו ג' פעמים בשנה" ומפורש כאן שכשארין בית המקדש אין חיוב העלייה לרגל, וכן הוא ב"ספר החינוך" מצוה צ"ה במצות בנין ביהמ"ק שכתב: ושם תהיה העליה לרגל ומשמע שכשארין ביהמ"ק ואין מקריבים קרבנות אין דין עליה לרגל.

ואף לדעת המהר"ץ חיות, שסובר שמקריבים קרבנות אף בלא בית המקדש, כבר כתב המהר"ץ עצמו בקונט' אחרון "עבודת המקדש" פ"ב (בסוף השו"ת) שגם בארץ ישראל עצמה אין מצות העליה לרגל, שאף שמוותר להקריב קרבנות מ"מ חיוב אין ולכן אין חיוב לעלות לרגל אחר חורבן ביהמ"ק, ווע' בספר "מקדש מלך" פי"א הגרצ"פ פרנק וב"הקהלת יעקב" שבועות ס"י.

ואף שמצינו שתיקנו חכמים מצוות זכר למקדש כגון לולב וסוכה מ"א. מ"מ א"א היה לתקן מצות ראיה, כיון שכל מה שנתקנה תקנת לולב הוא מפני שאפשר לקיימה כמו שהיתה במקדש, אבל ראיה לשיטת הרמב"ם אינה, אלא עם קרבן בבית המקדש ומצות ראיה זו אינה בידינו ולכן לא תיקנו זכר למקדש. עוד אפשר לאמר, שלא תיקנו מחשש שמא ההבטחה "ולא יחמוד איש את ארצך" לא תתקיים כשלא מקיימים את המצוה כתיקונה (וכמו בשביעית, ע"י סמ"ע הו"מ סי' ס"ז ס"ק ב) והשתא שאין מקיימים את המצוה כתיקונה אין הבטחה של שמירה.

דעת הירושלמי

כל זה לדעת הרמב"ם, אך לדעת הירושלמי עדיין יש להסתפק, שהרי מצות העליה לרגל ומצות הקרבת הקרבן הן ב' מצוות נפרדות ואם אינו יכול לקיים את מצות ההקרבה לכאורה לא בטל עדיין חיוב העליה לרגל.

ה"שדה חמד" (באסיפת דינים מערכת ארץ ישראל אות א'), כותב שמצוה היום לעלות לרגל. והוכיח זאת (באות ט') מגמ' ביבמות האומרת שמפני שישנם עולי רגלים, אין כאן דין של ב' עיירות אלא כל ישראל נחשבים כעיר אחת לענין הלאו של לא תתגודדו, עיי"ש. ותמה ע"ז ה"ערוך לנר", הרי מיירי לאחר החורבן ואין עולי רגלים. ומוכיח מכאן השד"ח כפי המדרש שבאמת היו עולי רגלים אף לאחר החורבן ולא קשה קושית ה"ערוך לנר". יכן תירץ ה"חתם סופר" בחידושו.

פסק הנודע ביהודה וראיות לדיון

ה"נודע ביהודה" ותניינא אר"ח סי' צ"ד, נשאל מדוע השמיט השו"ע את דין הגמ' בסוכה כ"ז: "שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל" שדין זה נלמד מהפסוק במלכים א': "ומדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת" ומביא הנוב"י את הריטב"א שתמה, שהיה לו לכתוב שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל בר"ח ובשבת, שהרי הפסוק מדבר בשבת ור"ח. ותירץ הנוב"י, דמכיון שאין תלמיד רשאי לעמוד מפני רבו אלא ערבית ושחרית שלא יהא כבודו מרובה משל שמים, (קידושין ל"ג) א"כ א"א לחייב תלמיד לילך

יותר מהפעמים שהוא הולך לה', ואם לה' הוא הולך רק ברגל א"כ גם לרבו הוא הולך רק ברגל.

ועתה מיישב הנוב"י שבזה"ז שלא עולים לרגל אף שנאמר "והשימותי את מקדשיכם", שאף שהמקדש בשממונו קדושתו עליו ואעפ"כ איננו הולכים לה' כיון שהתורה לא חייבה, אלא כשהיה לנו קרבן, לכן לא הולכים לרב שלא יהא כבודו גדול מכבוד שמים ולכן השו"ע שפוסק את הלכות הזה"ז לא ציין להלכה זו, משא"כ הרמב"ם שפוסק את הלכות ביהמ"ק, שאז עולים לרגל וגם הולכים לרב. וקצת צ"ע על הנוב"י דהוכיח "התורה תמימה" פ' יתרו, שגם בזה"ז יש מצות הקבלת פני רבו. ועכ"פ משמע כמפורש שלדעת השו"ע אין דין עליה לרגל בזה"ז.

וכן משמע מהגמ' בגיטין דף ד': שבזמן שאין ביהמ"ק קיים אין שיירות מצויות דלא שכיחי עולי רגלים. וכן משמע מהגמ' בנדרים כ"ג. האומרת: "מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר' יוסי א"ל ואילו היית יודע שעוברת על דעתך ועולה לרגל כלום הדרתה אותה? א"ל לא, והתירו רבי יוסי". וכתב ע"ז הרא"ש, שהיו עולים לרגל כדי לשמוע את הדרשה וגם נשים היו עולות לכבוד התורה, ולכאורה מדוע לא פי' הרא"ש בפשיטות שעלתה לרגל מפני המצוה, ולר' יוסי אין מעכבים נשים מלקיים מ"ע שהזמ"ג (עירובין צ"ו:) אלא ודאי מפני שאחר חורבן הבית אין מצוה לעלות לרגל.

וכן משמע מלשון הגמ' בתענית ד': "כאן בזמן שאין ביהמ"ק קיים, שאין עולי רגלים" וכן ציין הגרש"י ז"ל בספרו "המועדים בהלכה" בדיני יו"ט שיש כמה נפקא מינה בזה"ז שאין עליה לרגל ועיי"ש.

אמנם מלשון ה"תשב"ץ" בשו"ת ח"ג סו"ס ר"א נראה שיש מצוה לעלות לרגל בזה"ז מפני שקדושת המקדש לא בטלה. ומביא התשב"ץ לזה ראיה ממדרשים ומן הגמרות שהזכרנו שעדיין היו עולי רגלים, וכבר ביארנו לעיל את הגמרות.

החוב מדין השמחה ומדין המורא

וכן כתב הגרש"ד כהנא זצ"ל בקונטרס "הקהל" (בהוצאת מוסד הרב קוק), שמצות עליה לרגל לא נתבטלה לגמרי, מפני שעדיין קיימת מצות השמחה ברגל ויש חיוב לעלות לרגל כדי לקיים את מצות השמחה לפני ה'. (עיי"ש באריכות דבריו) ולכאורה יש לדחות דבריו מדברי המאירי בריש חגיגה, שכתב שלא חייבה התורה לעלות משום מצות השמחה בלבד. ועיין בפנ"י ובטו"א שם. ועיין ב"ספר המצות" לרס"ג ובהערות הגרי"פ פערלא מצוה נ"ב, שהעלייה לרגל היתה מתקיימת במקדש, ואילו מצות

השמחה נהגה בירושלים כולה. ועיין בספר "עמק ברכה" להגר"א פומרנצ'ק זצ"ל שהוכיח שמצות השמחה אינה מצוה בפ"ע אלא נהגה עם נטילת הלולב במקדש וא"כ אין מקום לחייב עליה לרגל מפני מצות השמחה.

ובספר "הר הקודש" - ירושלים והמקדש בזמן הזה כתב להוכיח שישנו חיוב עליה לרגל בזה"ז מדברי הרמב"ם (ויקרא כ"ז ב) שהזהירה התורה על חיוב מורא המקדש והוא שיבוא אליו ברגלים וירא ממנו. ומבואר שמצות מורא מקדש היא מצוה בקום ועשה, שצריך לבוא אל המקדש בזמנים הכתובים ואז לירוא ממנו, ומי שאינו עולה לרגל מבטל מ"ע של מורא מקדש. אך גם זה יש לדחות, שהרי בזה"ז שא"א לבוא לביהמ"ק מפני הטומאה א"כ אפשר לבוא רק עד שטח הר הבית ולא בתוכו וציווי זה, לבוא רק עד פתח הר הבית לא נאמר בדין מורא מקדש וממילא אין לחייב לעלות משום כך לרגל.

ואף שהוכחנו שאין מ"ע של עליה לרגל נוהגת בזמן הזה, מ"מ כבר נהגו ישראל בכל הדורות לעלות לרגל ולחונן את עפר הארץ. וכן מצינו בגמרות לעיל וכן כתב הר"ן בתענית י', שלכן נפסקה הלכה כרבן גמליאל גבי שאילת טל ומטר. וכן כתב במדרש שיר השירים (פ"ד ב) על הפסוק "הנך יפה עיניך יונים" - מה יונה זו אע"פ שאתה נוטל גוזליה מתחתיה אינה מנחת שובכה לעולם, כך ישראל, אע"פ שחרב ביהמ"ק לא ביטלו ג' רגלים. וכן בשיר השירים רבה פ"ח ט', ג - אע"פ שחרב המקדש לא ביטלו ישראל פעמי רגליהם ג פעמים בשנה וכן בתענית כ"ח. ובמדרש איכה (א' ג), ובמדרש קהלת (ו"א, ב) שר' אלעזר בו שמוע שהיה לאחר החורבן, עלה לירושלים, וכן מובא בגמ' ב"ב ע"ה: שמי שרצה לעלות עלה. וכן כתב התשב"ץ בשו"ת שעדיין נשארו הניסים שהיו במקדש ותיאר שם את העלייה לרגל, וכן מובא ב"ספר חסידים" שרב האי גאון היה עולה לירושלים ומקיף את הר הזיתים בהושענא רבה ז' פעמים וכל העם איתו. וכן הוכיח בשו"ת מהר"ץ חיות (סי' ע"ז) מן התנאים שהיו עולים וכן ב"שו"ת חתם סופר" או"ח סי' רל"ג עיי"ש. ועי' ב"שאלת יעב"ץ" ח"א סי' פ"ז.

ועם בנין בית המקדש במהרה בימינו תחזור מצות עליה לרגל, אלא שתהיה בה תוספת. בעתיד לבוא תחול המצוה מידי חודש בחדשו (ועי' בשו"ת דבר יהושע להגרי"מ אהרנברג ס"ט מה שביאר בזה). וכך דרשו רבותינו ב"ילקוט שמעוני" [תהילים רמז תשמ"א] על הפסוק "והיה מדי חדש בחדשו" (ישעיהו ס"ז): אמרו ישראל: רבש"ע, אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהיינו עולים בשלושת פעמי הרגלים ורואים את השכינה, א"ל הקב"ה: בני, בעוה"ז הייתם עולים בשנה שלוש פעמים. כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות שם בכל חדש וחדש, שנאמר "והיה מדי חדש בחדשו".